ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻՒ 15

15 Նոյեմբեր 1895

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ·

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պապը Աքի Ճատուէսի թիւ 20

1895

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1 կարծեցեալ հակաբարբառք Նոր Կտակարանի —

2 Նամակ առ խմբագրութիւն.—

3 վարդապետութիւն ժ-Ր. Առաքելոց —Ս.Վ.Ն

4 կենսագրական — Ց. Ա.

5 Աստղաբաշխական. —

6 Հնախօսական. — Ց-Վ Ս.ԲՔԷ, Ց, Ա.ԼՏ

7 ՎԱՐՔ Ս. ՄՈՆԻՔԱՑԻ — ՑՈՎՀ. Վ. ԱՔԼԿԼՏ.

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

Վեցերորդ Տարի — Թիւ 15 — 15 Նոյեմբեր 1895

ԿԱՐԾԵՑԵԱԼ

Հակաբարբառք Նոր Կտակարանի

(Շարունակութիւն, տես անցեալ թիւն)

Բ. Աւգոստոս կայսեր հրամանն աշխարհագիր մարդահամարին՝ զոր Ղուկաս Աւետարանիչ (Բ. 1—5) կը պատմէ՝ հակառակորդաց ստգտանաց պատճառ կ'ըլլայ։ Գլխաւոր առարկութիւնքն են՝ 1= Պատմութեան մէջ անծանօթ մնալն այդ աշխարհագրին. 2= Կիւրենոս Յիսուսի ծննդենէն բաւական ժամանակ յետոյ Սուրիոյ դատաւոր կարգուած է, որով տանամ յետոյ այդ դատաւորին հանած հրամանն չի՛նթած է Աւետարանիչն. 3= Հրէաստան այն ատեն Հերովդեսի կը հպատակէր, ոչ թէ ուղղակի Հռոմայեցւոց. 4= Հռոմէական օրէնք ոչ երբէք աշխարհագրի համար բնակարի կարեւորութիւն կ'ընծայեն։ Հակառակորդաց այդ առարկութիւնք ծանր հոգ չեն պատճառեր անչուշտ որ եւ է մտաց. իւրաքանչիւր ոք 'ի լսողաց իսկոյն կը մտաբերէ անչուշտ ոչ ընդարձակօրէն պատասխանաւ մ'իսկ կարկել այդպիսեաց խօսքն։ Վասն զի Ղուկաս իւր պարզ գրիչ մը՝ գիտեմք 'ի պատմութենէ որ ուսեալ բժիշկ մ'էր, ուսաւն ժամանակին գիտութեանց եւ դիպաց տեղեկութիւնն փոքր 'ի չատէ ունէր. իր գրութիւնք առհասարակ այնպիսի փափուկ ճչդու-

թիւն ունին՝ մինչ դի քայլ առ քայլ ժամանակին դիպաց եւ պատմութեան հետ ղոյդ քայլերով կը յառաջեն։ Այս վիճակի հեղինակի մը խօսքն փոխանակ հակասական դտնել կամ հատատել չգանալու՝ լաւագոյն չէ՞ որ մենք մեր տգիտութեան վրայ զարմանանք։ Եթէ Ղուկաս տասը տարի վերջոյ կատարուած աչխարհագիրն կը չփոթի եւ տասը տարի առաջ կը քաչէ՝ կ'ըսեն, ժամանակակից վկայութեան մը դիմադրելով՝ մենք աւելի իրաւամբ կրնանք իրենց հակասական դիրքն ցուցընել։ Գործք Առաքելոցի (ե. 37) մէջ Ղուկաս չատ լաւ կը յայտնէ՝ թէ կիւրենեայ հանած աչխարհագիրն իրեն անծանօթ չէ, եւ այդ ժամանակ Ցուդա Գալիլիացին կ'անատատէ. իսկ Յիսուսի Ծննդեան աչխարհագիրն՝ ատաջին կը կոչէ 'ի դատաւորութեան Ասորւոց՝ Կիւրենեայ, ըսել է թէ այդ Դատաւորին օրով քանի՛ աչխարհագիր կայ որոց մին միայն գիտէ Հակառակորդն։

Իսկ եթէ զՍ. Կայսն Բեթղեհէմ տանելու մտօք հնարած է Ղուկաս այդ աչխարհագիրն՝ ինչպէս ոմանք կը խորհին, աւելորդ է ըսելն՝ թէ չատ ապուշ գրիչ մ'ըլլալու էր Աւետարանիչն. վասն զի փոխանակ որ եւ է ընտանեկան պատճառ մը հիւսելու՝ ելլել եւ հասարակաց ծանօթ խնդիր մը յիչատակել՝ ստեղծել մանաւանդ, իրեն ոչ միայն նպատատաւոր չէր կրնար ըլլալ՝ այլ եւ ոչ իսկ համարձակելի. եւ այդպիսի ստեղծարանութիւն մը՝ մանաւանդ Քրիստոնէութեան նորածին օրերուն՝ յորում հարուած հարուածի վրայ՝ հակառակութիւնք հակառակութեանց կը յաջորդէին՝ երազելն անգամ չէր հնար։

Արդարին պատմիչք՝ ինչպէս Տակիտոս, Սուետոնիոս, Դիոն, Յովսեպոս, եւն, չեն յիչատակած բնաւ Աւգոստոս կայսեր այս համաչխարհիկ աչխարհագիրն. Անկիւրեան տախտակք՝ յորս նոյն կայսր չորս աչխարհագիր կը յիչատակէ՝ համաչխարհականք չեն, ինչպէս որ Աւետարանիչն կը պահանջէ՝ «Ընդ ամենայն տիեզերս» բառերովն. սակայն աչխարհակալ յիչատակարանին (Breviarium imperii) մէջ՝ Տակիտոսի տարեգիրք (Ա. 11) կը յիչեն Աւգոստոսի բանակներն՝ դաչնակիցքն՝ հարկատու երկիրներն, նաւերու խումբն, եւայլն, եւայլն. զորս դիտնալու համար անհրաժեչտ հարկ էր համաչխարհական աչխարհագիր, ըստ Ղուկասու յիչածին։ Ոմանք 'ի միջնչոյ կը համարին թէ յունական օրինակն չգնդակ կիւրենեայ օրով համարել այդ աչխարհագիրն, վասն զի կ'ըսեն՝ ըստ յունականին՝ «Այս առաջին աշխարհագիր եղեւ 'ի դատաւորութեան Ասորւոց Կիւրենեայ» իմաստն՝

կրնայ կարդացուիլ նաեւ Այս աշխարհագիր եղեւ յառաջ քան զդատաւորութիւն Ասորւոց Կիւրենեայ։ Սակայն Եւրոպիա եւ Ուսումնական աշխարհ Ս. Գրոց հայերէնն՝ թարգմանութեանց մայր կոչած են, եւ հայերենին վրայէն ըսած են սրբագրել յունարէն օրինակն. հայերէնն Կիւրենեայ օրով կը պնդէ այդ աշխարհագիրն ըլալ, եւ այդպէս պէտք է ընդունիլ, վասն զի ժամանակակից վկայ է Ղուկաս։

Յովսեպոս Ասորւոց Դատաւորներու չարքն աւանդած է մեզի. սակայն այսօր պատմութիւնն կը վկայէ՝ որ այդ ցուցակն կատարեալ չէ. Վարոսի եւ Կիւրենոսի մէջ ուրիշ դատաւորութիւններ կան. ո՞ գիտէ թէ Կիւրենոս կրկին կամ գուցէ աւելի եւս անգամ դատաւոր կարգուած չէ Ասորւոց։

Աւգոստոս կայսեր կողմէ կարգեալ իշխան մը կ'իշխէր Հրէաստանի վրայ, Հերովդէս. Մարիամ իբր արքայազարմ տրոց ծանրութենէն ազատ մնալու համար Ս. Յովսեփայ հետ ըստ հրէական սովորութեան կ'երթար 'ի Բեթղեհէմ, եթէ ինքն ազատ էր իբր կին՝ սակայն Յովսէփ կ'ընկերանար նմա, եւ Բեթղեհէմ հասնելով՝ կը ծնանէր Յիսուս։

Գ. Մոգերու գալուստն եւ յԵգիպտոս փախուստն ընապաշտներու հակառակութեանց աղբիւրն է։ Քրիստոս կը ծնի 'ի Բեթղեհէմ, Մոգերը կու գան յերկրպագութիւն, Աստուածամայրն կը թլփատէ իր Մանուկն, Քառասնորեայ կու գայ 'ի տաճարն յերուսաղէմ, կը փախչի յԵգիպտոս, մինչեւ որ Հերովդէս կը մեռնի եւ Արքեղայոս կ'անցնի անոր տեղ. եւ ապա կը դառնայ Ս. Կոյսն Յիսուսի եւ Յովսեփայ հետ եւ կը բնակի 'ի Նազարեթ։ Մատթէոս եւ Ղուկաս Ս. Կուսին բնակութիւնն յիշելով՝ հաստատուն իբր տուն՝ կարծես կը հակառակին իրարու. զի առաջինն Բեթղեհէմ կը ցուցընէ, իսկ երկրորդն զՆազարեթ։ Ցայտնի է որ առ այս է այդ հակասութիւնն. վասն զի Նազարեթ է Ս. Կուսին բնակարանն՝ ուր աւետիան հասաւ 'ի հրեշտակէն, եւ անտի աշխարհագրին պատճառաւն կ'երթայ 'ի Բեթղեհէմ՝ մարդարէութեան լրման համար, եւ հոն կը ծնանի զՅիսուս. կը դառնայ յԵրուսաղէմ քառասուն օրէն յետոյ օրինական սրբութիւնն կատարելու, եւ ապա կ'երթան 'ի քաղաքն իւրեանց Նազարեթ, ուր կ'ըսկսի աճիլ Մանուկն. եւ ժամանակ մը վերջը կ'անցնին նորէն 'ի Բեթղեհէմ։

Հնագոյն աւանդութիւնն կը յայտնէ որ Մոգերու գալուստն Ցիսուսի Ծննդենէն երկու տարի վերջն է. Եւսեբիոս, Ս. Եպիփան, Ս. Հերոնիմոս կը վկայեն այսմ։

Հռոմայ գեանդաղամբանից հնագոյն պատկերներու մէջ՝ Մոգերու գալստեան նկարին մէջ Ցիսուս Մանուկն խանձարրապատ եւ մսրոյ մէջ դրուած նորածին չէ, այլ երկամեայ մանուկ մը զգեստաւորեալ, Ս. Կուսին գիրկն։ Նոյն բանն չէ՞ Աւետարանչին ըսածն՝ թէ Հերովդէս «առաքեաց կոտորեաց զամենայն մանկունս որ էին ի Բեթղեհեմ եւ . . . յերկեմենից եւ ի խուճարն։» Այսպէս Մոգերն՝ մինչ Ցիսուս երկու տարեկան էր՝ կու գան եւ կը գտնեն զինքն ի բեթղեհէմ. եւ ատոնց երթալէն յետոյ կը փախցունէ զանոնք Յովսեփ յԵգիպտոս. ուսկից դառնալով փոխանակ Բեթղեհեմի կ'իջնեն զարձեալ ի Նազարեթ, եւ ուստի «ամի ամի երթաւն» յերուսաղէմ։

Դ. Քրիստոս կ'ըսկսի իր առաքեալներն ղրկել. Մատթ. (Ժ. 10) կը պատուիրէ Առաքելոց. «մի՛ ստանայք ոսկի եւ մի՛ արծաթ եւ մի՛ պղինձ ի գօտիս ձեր, մի՛ պարկ ի ճանապարհ, եւ մի՛ երկուս հանդերձս, մի՛ կօշիկս, մի՛ ցուպ»։

Մարկ. (Զ. 8. 9) կը պատուիրէ. «զի մի՛ ինչ բարձցեն ի ճանապարհ՝ բայց միայն գաւազան, մի՛ պարկ, մի՛ հաց, մի՛ պղինձ ի գօտիս, այլ ազանել հողաբափս, եւ մի՛ զգեցուցուք՝ ասէ, երկուս պարեգօտս»։

Սոյն կրկին հատուածներն հակաբարբառ պիտի կարենայինք նկատել եթէ ոգւոյն եւ իմաստին ուշ չդնէինք. առաջինն կ'ըսէ՝ մի՛ ցուպ, երկրորդն թոյլ կու տայ գաւազան մը. առաջինն կ'ըսէ մի՛ կօշիկ, երկրորդն կ'ըսէ՝ այլ ազանել հողաբափս։

Քրիստոս իր նորընծայ աշակերտաց մտքին առաջին ուղղութիւնն կ'ուզէ տալ այդու. խեղճ ձկնորսներ որոնք թողուցած իրենց մեծ գանձն՝ հոտած նաւակին եւ փտած ուռկանն՝ գացեր են իրենց խեղճուկ վարդապետին ետեւէն. օրապահիկն՝ արծաթն՝ իրենց համար կենաց ամենէն կարեւոր պիտոյքն է. Ցիսուս կը խրատէ զանոնք կենաց պիտոյից չյարիլ, ակաւուք եւ յոյժ սակաւու չառանալ, թռչնոց նմանիլ, անհարժեչտ հարկաւորաւն զոհանալ. Ըլլայ որ ոսկի կամ արծաթ կամ պղինձ դիզեք ձեր գօտեաց մէջ, եւ ոչ իսկ ընդունիք. ըլլայ որ ճամբուն համար պարկ պատրաստեք, ըլլայ որ կրկին հանդերձներ,

կօշիկներ, ցուպեր. ոչ, ոչ, ոչ ինչ այդպես, այլ գաւազան մը ձեռքերնիդ, հողաթափ մը (*հասարակ՝ ոչ կօշիկ*) ոտքերնիդ՝ բառական է. կատարեալ աշխարհատեցութեամբ, կատարեալ իմաստութեամբ, գացէք քարոզեցէք. ուր ցերեկ՝ հոն գիշեր։

Այս իմաստին մէջ կարծեմ եւ ոչ մի հակասական երեւոյթ չմնար, ընդհակառակն կատարեալ համաբարբառ մը։

Ե. Վերջին ընթրիքն Անհաւատից զլխաւոր առարկութեանց մին է. չորս Աւետարանիչք կը յիշեն այդ դէպքն. հակաբարբառք կրկին կէտերու վրայ են, 1. Ընթրեաց օրն. 2. Ընթրեաց կարգն։

Ա. Վերջին ընթրեաց օրն ըստ Աւետարանչաց (Մատթ. ԻՋ, 17—20. Մարկ. ԺԴ, 12. Ղուկ. ԻԲ, 7—14) Բաղարջակերաց առաջին օրն է. այդ օրն Նիսան ամսոյ 14 ն էր, եւ երեկոյին Զատիկն կ'ըսկսէր, իսկ Յովհաննէս կ'ըսէ՝ «Յառաջագոյն քան զտօնն Զատկի». (ԺԳ. 1)։

Առ աչս հակաբարբառ մ'է այս Աւետարաններու մէջ՝ սակայն եթէ ուշիւ քննուի՝ ոչ ինչ քան զայդ պարզագոյն։ Calmet եւ Fouard մեծապէս կը սխալին՝ Յովհաննու այդ խօսքերէն հետեւցնելով՝ թէ Յիսուս հրէական Զատկէն օր մը յառաջ կատարած է վերջին ընթրիքն, եւ հետեւաբար զատկական գառնուին կերած չէ. այսինքն Նիսանի 13 ին։ Եւ առ այդ՝ ի հաստատութիւն կը կոչեն Յովհաննու (ԺԸ, 28) խօսքն՝ որով իրենց զատիկն կերած չէին դեռ, ուստի ապարանքն չմտան՝ գի մի՛ պղծիցին՝ ի Զատկին, այսինքն Նիսանի 14 ի երեկոյն։

Եթէ Յովհաննու այս խօսքն բառական ըլլար այդ իմաստն քարոզելու, մոռնալու չենք՝ որ Ղուկաս (ԻԲ, 7) կ'ըսէ, «Եկն օր բաղարջակերացն՝ յորում օրէն էր զենուլ զպասեքն.» նոյնպէս Մարկոս (ԺԴ. 12) «յորժամ զզատիկն զենուին», եւ «իբրեւ ժամ եղեւ.» եւ այլն, յորոց բացայայտ կը տեսնամք՝ որ Նիսանի 14 ի երեկոյն էր երբ Յիսուս բազմեցաւ վերջին ընթրիքն ընելու իր Աշակերտաց հետ՝ եւ զատկական գառնն ուտելու։ Իսկ Յովհաննու ըսածն՝ թէ մի պղծիցին՝ ոչ թէ զատկական գառին համար էր, այլ զոհին համար՝ զոր նոյն իսկ Նիսանի 15 ին կը զոհէին եւ կը կոչէին Շաժիկան։ Իսկ Յովհաննու առաջին խօսքն՝ «Յառաջագոյն քան զտօնն զատկին» յաւնական չափով էր, որոց համար օրն կէս զիշերէ կ'ըսկսէր, մինչ հրէից համար առաջին երեկոյէն։ Դարձեալ նոյն Աւետարանիչ ընթրեաց

հետ կապած չէ այդ չափին՝ այլ «՚ի լինել ընթրեացն» առանձինն եւ չաղկապիւն քաժնած եւ որոշած է, որով ժամանակին հասնելն կը տեսնուի։

Բ. Գալով ընթրեաց կարգին Աւետարանիչք համակերպ չեն ընթանար. Ոմանցուայն՝ Ցուդայի մատնութեան խորհրդոյն յայտնութիւնն՝ Ս. Հաղորդութեան խորհրդոյն հաստատութիւնն՝ ումն յառաջ ումն յետոյ կը պատմէ։ Ս. Աւգոստինոս կը համարի՝ թէ կրկին անգամ Փրկիչն Ցուդայի անօրէն խորհուրդն յայտնած ըլլայ, մին յառաջ քան զՍ. Հաղորդութեան հաստատութիւնն՝ եւ մի զկնի. սակայն հաւանական չէ այդ բնաւ. ընդհակառակն ոմանք կը կարծեն՝ թէ նախ քան զԱյդ յանդիմանած ըլլայ զՑուդա՝ եւ մերժած սուրբ հօտէն՝ խնայելով կրկնակի անզգամութենէն. սակայն չենք կարծեր թէ այս ալ հաւանական ըլլայ. վասն զի Յովհաննու բսածն (ԺԳ. 26—27) յայտնապէս կը ցուցընէ՝ թէ Ս. Խորհրդոյ ընդունելութենէն յետոյ կը մտնէ Ցուդայ եւ կը մեկնի. «Եւ թացեալ զպատառն տայ Ցուդայի Իսկարիովտացւոյ, եւ յետ պատառոյն ապա եմուտ՚ի նա սատանայ»։

(Շարայարելի)

ՆԱՄԱԿ Ս.Ն ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Պատ. Խմբագրութիւն Պատկեր Հանդիսի

1889 թուականին Երուսաղէմ այցելած միջոցս՝ Ս. Յակոբեանց աչխարհահռչակ վանքին խուցերէն միոյն մէջ գտած եմ հեռուէաղ ոտանաւորը՝ զոր կ՚օրինակեմ ատա բնագրին վրայէն ուղղակի։

Ց. Զ. Վ.

Հոգի եւ Սէր

ՀԱՄԱՁԱՅՆՔ Ի ԳՈՂԳՈԹԱ

Անձրն ցառած յո՞վ դարձցիս հոգւոյս ի վէ՛ր . . .
ի վեր։
Է՛կ, ով սիրտ, ի Գողգոթ կալ միակամ.
կամ։
Է՛կ երթիցուք առ Յիսուս լըսել պատգամ.
գամ։
Որ ի խաչին վասն իմ ըզսիրտ իւր աղէկեզ,
եկեզ։
Եւ գթահայեաց, յառեալ յիս անդուստ ասէր,
սէր։
Իցէ՞ ինչ շատ տալ ըզսէր, որ կայ հոգւոջ.
— ոչ։
Երբ ձօնեալ զանձն իմ տայց ողջամբ առ նա,
ողջ ամբառնայ.
Եւ առ սիրտն իւր որ առ իս տատանի,
դա տանի։
Օն հանգիցուք ի պարզուած յայդր փայտի,
այտի.
Քանզի Յիսուս, զիս հանգոյն բարեկամի
կամի,
Ձի գմեղսառիթ վէրս անդին փեռեկեցից
կեցից,
Եւ թողից զանձն իմ ի զրկաց իւր պարառանդ
առանդ,
Դեղ բախծանաց զըղջման գըտից պատրաստ
աստ,
Եւ արասցէ ինձ Յիսուս յորժամ մեռայց,
այց։
Հապա ով սիրտ, ըզփրկչին մեռցուք ըզմահ,
ա՜հ.

Եւ ընդ նմին կեցցուք կեանս երանաւետ,
յաւետ։
Ահաւասիկ եմ տէ՛ր, զիա՞րդ քո կամի սէր,
քո կամ ի սէր։

1884

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԺԲ- ԱՌԱՔԵԼՈՑ

Շարունակութիւն անցեալ թուէն.

Ժ.Ը

Հաւատացելոյ եւ երախայի խոստովանութիւնք.

Տէրունի օրն՝ կիւրակէ, նախ քան զՀացն բեկանել, Վարդապետարանն երկու լինչ կը հրամայէ. Խոստովան լինել զմեղս եւ Հաշտիլ ընդ ընկերին. այսպէս ըսելով. Բեկէք ինձ եւ գոհացարուք.

Խոստովան լինելով զմեղս ձեր
զի սուրբ պատարագն ձեր իցէ։
Եւ ամենայնի որոյ խէր ինչ իցէ ընդ ընկերի իւրում
մի՛ ժողովեսցի առ ձեզ մինչեւ հաշտեսցին.
զի մի՛ պատարագն ձեր արատեսցի։

Արդ ուշադիր նայելու է՝ զի Վարդապետարանն ճիշդ կիւրակէ աւուրց ժողովոյն վրայ խօսած վայրն՝ երկու պատուէր կու տայ, վերոյիշեալ հրամանաց համաձայն.

Յանդիմանեցէք զմիմեանս մի՛ բարկութեամբ. այլ խաղաղութեամբ.

որպէս կայ յԱւետարանի անդ։
Եւ ընդ ամենայն վրիպելոյ առ այլ՝
Մի՛ ոք խօսեսցի եւ մի՛ լուիցի ի ձեզ, մինչեւ ապաշաւեսցէ։

Առաջին մասն՝ մեղաց խոստովանութեան կը վերաբերի,

յորում է յանդիմանութիւնն, երկրորդն՝ հաչտութեան ընդ ընկերոջ։ Մի՛ լուիցի ի ձեզ խօսքն՝ ի ժողովոյն արտաքսումն է։

Յանդիմանութեանց կամ ապդարարութեանց վրայ կը խօսի Կղեմէս Հռոմայեցի այսպէս. Որով զմիմեանս խրատեմք՝ բարի է եւ շահեկան, զի ի կամս Աստուծոյ տանի զմեզ։ Յայտնի է որ Ս. Կղեմէս Ծ—ԾԷ գլխոց մէջ խոստովանութեան վրայ կը խօսի, եւ յիչեալ խօսքն ի ժողովս եղբարց կատարուած յանդիմանութեանց վրայ է. ուշ դնել կարեւոր է եւ ԾԶ. 1, խօսքին. Զի պտղաշատ եւ կատարեալ լինիցի ինքեանց՝ որ առ Աստուած եւ առ սուրբս (հաւատացեալս) ողորմութեամբ յիշատակն. (հաչտողացն ընդ Եկեղեցւոյ)։ Սոյն վերջին յիշատակ բառն կը յայտնէ՝ զի ի Պաչտաման ժողովեալ եղբարք կը յիչատակէին զիրեար, եւ յայտնէ յանուանէ եւ առհասարակ. ինչպէս եւ Պաւղոսի յիշատակելն յաղօթս կ'երեւի թէ Յիշեայից ակնարկն է։ Կղեմայ սոյն հատուածն չատ հետաքրքրական է. եւ զոդցես Կորընթացւոց եկեղեցին հրկպառակող անձանց անուանց անյիչատակելի լինելն ի ժամ Պաչտաման կ'ուզէ յայտնել լռելեայն։

Արդ պահ մի ձգելով մի կողմ ընդ ընկերոջ հաչտութիւնն՝ որ երկրորդ պայմանն է, ուշ դնեմք առաջնոյն՝ Խոստովանութեան, որ հաւատացելոյն է եւ ոչ երախայից։ Հացին բեկման հետ սոյն խոստովանութեան ունեցած անմիջական առնչութիւնն՝ յիչեալ տողից ընթերցումէն յայտնի կ'երեւի։ Յակոբայ Առաքելոյ Ե. 16. կը տեսնեմք. Խոստովան եղերուք միմեանց զմեղս։ Վարդապետարանիս սոյն հատուածէն կը տեսնուի որ Մատենկանս ի զիր արձանացած պահուն՝ դեռ եւս չնկեղեցւոջ եղբարց՝ այսինքն յառեղի Առաջնորդին եւ Երիցանց եւ Պաչտօնէից եւ Հաւատացելոց՝ կը կատարուէր խոստովանութիւնն։(1) Որպէս զի Վարդապետարանիս այս խօսքն լաւ եւս ըմբռնուի՝ տեսնեմք Տերտուղիանոս ժամանակ Եկեղեցւոյ սովորութիւնն։

Տերտուղիանոս իր չատագովականին Լ. գլխուն մէջ Տէրունի աւուրց ժողովոյ վրայ խօսելով կ'ըսէ՝ թէ Առաջնորդն եւ Ծերակոյտ (Երիցունք) ի ժողովի անդ կը գտանէին եւ յանդիմանէին անաչառութեամբ՝ որպես յատենի Աստուծոյ՝ զգործս

---

(1) Դիտե Ապեան բառն ի մեր Եկեղեցւոջ, եւ յԱտենի խոստովանութիւնն։

*եղբարց, եթէ ոք մեծապէս մեղանչէր՝ ի ճաղորդութենէ ապօ-
թից եւ ի ժողովոյն եւ ի մասնակցութենէ սրբութեանց կը
մերժուէր։ Ցայսմանէ է թէ որ եւ է մեղօք չէին դատապարտուեր
այդչափ խստութեամբ, այլ որոց մեծապես ամպարշտեալ։ Եւ
ապա կը յարէ՝ թէ ինչպէս Հաւատացեալն կը մանէր յեկեղե-
ցին եղբարց, եւ խորհրդով եւ մխիթով, աւօթով եւ սոսկմամբ
երիցանց առջեւ՝ ի միջի՝ գետին խոնարհած կ'ըսկսէր խոստո-
վանիլ. (Յղ. Պարկեշտ. ԺԹ.)։ Այս յիշատակութենէս կրնայ
ճանչցուիլ Մատենիանս գրութեան ժամանակին։ Տերտուղիանոս
սոյն յիշատակութեան մէջ նշանաւոր է ապաչխարողաց այծե-
ցի մորքով կամ խորգով եւ մոխրով ծածկուած Աւագնորդին
եւ երիցանց առջեւ իյնալն։ Յաղագս ապաշխարութեան կոչ-
ուած գիրքն՝ որ 200ին առաջ գրուած է, կը կրկնէ չատ ան-
գամ սոյն խօսքն։ Ստեւն կամ խորգն եւ այծեցին եւ լեղկա-
մաշկն, եւայլն, Հրէից մէջ Ապաչխարողաց եւ Մարգարէից սո-
վորական զգեստն էր. տես Մատթ. Մկրտչի նկարագիրն. Անգ.
Ի, 15. ԺԱ. 21. Երր. ԺԱ. 37. Յայտ. Զ, 12. եւայլն։

*Նոյն գրոյ մէջ կը տեսնեմք որ ապաչխարութիւնն եւ մա-
հացուցմունք եւ պահք հոգւոյն եւ մարմնոյն սահմ կը լինին.
եւ խոստովանութիւնն ոչ թէ եպիսկոպոսին միայն՝ այլ հասա-
րակաց առեղին առջեւ կը կատարուի։ Ապա զկնի այս պայման-
նաց լրման՝ Աւագնորդն եւ Ուխտ եկեղեցւոյ ձեռք կը դնէին
մեղուցեալին վրայ, զոր բողոքիւն կամ արձակումն կը կոչէին.
ապաչխարողն եւ եղբարք եւս սորա վրան ազօթիւք եւ ապա-
չելով կ'ընդունէին զայդ յերիցանց. դի միոյ անգամայ վէրք՝ հա-
սարակաց մարմնոյն՝ եկեղեցւոյ էին։ Տես ի վկայութիւն Ս. Կիպ-
րիանոս թուղթքն. Թ. 2. ԺԱ, 2։ (1)*

*Վարդապետարանս Ս. Պատարագին առաջ կատարուելիք
յատեցի եղբարց՝ ոչ ի ծածուկ Խոստովանութեան վրայ խօսե-
ցաւ սոյն հատուածին մէջ, որ ի Տեառնէ հաստատեալ օրէնք
է, ինչպէս կը յիշէ Տերտուղիանոս. ինչպէս յայտնի խակ է կա-
պելոյ եւ արձակելոյ իշխանութենէն եւ Աւետարանէն։ Սակայն
յատեցի եղբարց կամ առանձինն լինէին՝ ոչ ի Տեառնէ է, եւ*

(1) Այս կանոն պահուած է Մեր Եկեղեցւոյն մէջ, յառաջ
մեծի հինգշաբաթոյ. Կարգ զապաշխարողս արձակելոյ, կամ
Ապաշխարողաց արձակման կարգ կոչեցեալ։

ոչ ի հարկէ։ Վարդապետարանն կ'ըսէ՝ նախ քան զՀացն բնականել՝ խոստովան լինել զմեզս. որոյ հակառակ կայօղք յանդգնէ՝ կը պատժուէին, ըստ Առաքելոյն Ս. Կորնթ. Ժա. 30. Վասն այնորիկ իսկ են ի մեզ բազումք հիւանդք եւ ախտաժուտք, եւ շատ եւս այն են՝ որ եւ ընդհեգեալք իսկ իցեն։ *Վարդապետարանիս սոյն խօսքէն կը տեսնեմք՝ որ մէն մի կիւրակէ չեւ ժողովեալ եւ չեւ հաղորդեալ՝ եթէ պիտոյ ըլլայ՝ պէտք է խոստովան լինել անխափան։*

Առ Տիմոթէոս Ս. Պողոս ե, 20, *չհեկան վկայութիւն մի կը գտնեմք խոստովանութեան համար. Իսկ որ մեղաց չենն՝ առաջի ամենեցուն (յաւետիւ ժողովոյն) յանդիմանեա, զի եւ այլք երկիցեն։* Վկայութիւն դեմ առաջի Աստուծոյ եւ Յիսուսի Քրիստոսի եւ ընտրելոց հրեշտակաց (*հաւատացելոց*), զի զայդ պահեսցես առանց մտանճանութեան. մի՛ ինչ առնել աջառանօք։ Ջեռս վաղվաղակի յոյնուք վերայ մի՛ դնիցես (*ի Թողութիւն մեղաց*) (1) եւ մի՛ կցորդ լինիցիս մեղաց օտարաց. զանձն քո սուրբ պահեսջիր։ *Են մարդք՝ որոց մեղքն յայտնի են, եւ յառաջագոյն հասեալ ի դատաստան (եկեղեցւոյն).* Եւ են՝ որոց զկնի երթան. (*իմա՛ դատաստանն*)։ *Սոյն հաւատածին միտքըն եւ նպատակն է խոստովանութիւնն, յորում կը պատուիրէ առանց մտահանութեան առնել զատաստան արդար. մի՛ աչառանօք, մի՛ փութալով ձեռնադրութեամբ արձակել զոք, զի մի՛ եւ նոցա մեղայ հաղորդակից լիցի. զսոյն նոյնպէս եւ վարդապետարանս պատուիրեց.* արդար դատեսցիս, մի՛ ակն առնուցուս յանցուցելոյ ի կշտամբել. Դ. 4։

Մատենականս խօսքին համաձայն՝ Մկրտական (*հաւատացեալ*)՝ *Յիսուսի հետ միացած անարատ պատարագն լինելով ի մատուցման, եթէ մեղանչէ՝ ոչ եւս տպիտութեան լինելով մեղքըն՝ մատուցանելու արժանի չէ. այլ անհոգ ակնկալութիւն դատաստանին կը մնայ իրեն։ Այս մտօք է Առաքելոյն ըսածն Եբր. Ժ. 26. յորում չատեր ցարդ վարանած են ի մեկնելն. Զի կամակար մտօք (ոչ տգիտութեամբ) եթէ յանցանիցեմք՝ յետ ընդունելութեան գիտութեան ճշմարտութեանն, (զի ոչ մկրտեալք՝ անհատաք՝ տգետք են, եւ մեղքն՝ տգիտութեան, ականայ, զի*

---

(1) Դիտե խոստովանութեան մէջ ձեռնադրութիւնն ի վերայ ապաշխարողաց։

չեն ընդունած պլոյս գիտութեան ճշմարտութեան, մինչ մկրտանելք՝ գիտունք, եւ մեղքն՝ կամաւորք,) այնուհետեւ ոչ. եւս պիտոյ է վասն մեղաց պատարագ. *(այսինքն ոչ այլ եւս արժանաւոր է, ոչ եւս անարատ պատարագ մատչելի.)* այլ աւետ ակնկալութիւն դատաստանին, եւ նախանձ հրոյն՝ որ ուտիցէ զհակառակորդսն։(1) (*Տես նաեւ Հռովմ. Բ, 14—16։*)

Ուրիշ հատուած մ'ալ ունինք վարդապետարանին մէջ Խոստովանութեան նկատմամբ. անկնունք երախայից վրայ խօսելով՝ կ'ըսէ, Դ. 16.

Ի ժողովի (*յհկեղեցւոջ*) խոստովան լիցիս զյանցանս քո, եւ մի՛ մերձեսցիս յաղօթս քո խղճիւ չարաւ։

Այս եբրայական ոճ մ'է, զուգակից իմաստներով նոյն խօսքըն կրկնել ու երեքկնել. թէ չափական եւ թէ արձակ գրութեանց մէջ գործածուած։ Աղօթք՝ ինչպէս ըսինք արդէն՝ Աղօթատեղին եւս կրնայ նշանակել։

Երախայք՝ նախ քան մկրտիլն՝ տգիտութեան ժամանակ գործած մեղքն պիտի խոստովանէին, եւ երկու կամ երեք օր պահեին. Վարդ. է, 5,6։ Երախայից խոստովանութեան նկատմամբ Առաքելոց Գործոց մէջ կը կարդամք. ժ·Թ, 18. Եւ այլ բազումք ի կախարդասարացն բերեին զգիրսն եւ այրեին առաջի ամենեցուն։ *Ոմանք համարեցան Գործոցս այս հատուածըն՝ կանուխ հաւատացեալ եղբարց յորմարել. սակայն անմարթ է այդ կարծիք. վասն զի նորադիր եկեղեցւոյ օրերուն՝ որք ընձեռնէին եւ զիւր բարիս առատապէս կ'ընդունէին, իսկոյն եւ այսպէս բազմութեամբ ի հաւատոյ անկանելն՝ ոչ կրնամք զրուցել եւ ոչ ալ հաւատալ. զի եւ բազումք ի կախարդասարացն խօսքն թէ գործոյն ծանրութիւնն եւ թէ դիւս բազմութեամբ մնացողներն իմանալ կու տայ, եւ անշուշտ Դուկաս այդպիսիքն պիտի չներքաշէր՝ եթէ ի հաւատոյ անկելոց զարձն ըլլար։ Մինչդեռ ընդհակառակն անոնց ճշմարիտ դարձին եւ խոնարհ խոստովանութեան ներքաշն կ'ընէ։*

Բազումք ի հաւատացելոց գային եւ խոստովան լինէին՝ *ըսել չէ՝ թէ ոչ ամենքն, վասն զի* բազումքն՝ բազմութիւնն՝ ա-

---

(1) Որչափ ուղիղ եւ սպանչելի այս մեկնութիւն՝ ակն յայտնի է. եւ Մերս Եկեղեցի ապաշխարողաց արձակման պահուն (*Աւագ Հինգ.*) Պաւղոսի սոյն հատուածն կը կարդայ. *Ժ*, 19—31։

մեծն կը նշանակէ։ Հաւատացող Հրէից եւ հեթանոսաց բազմութիւնն կու գայր եւ խոստովան լինէր, որպէս զի մկրտութեան արժանանար։ Այսպէս բազում բառն կը կարդամք Մատթէի Գ. 7. Մարկ. Գ. 7. 8։ Նոյնպէս եւ Հռոմայեցւոց ե, 15 բազում բառն համաշօր է բազմութեան, ամենեքինի։ Ասի կրնամք հետեւցունել՝ զի Վարդապետարանիս խօսքն՝ Գործոց սոյն բանիւն բացատրուելով, կը նշանակէ՝ ոչ միայն զկնի մկրտութեան ի ժողովի յաւուր կիւրակէի կատարուելիք խոստովանութիւնն, այլ եւ ոչ մկրտելոցն։

Ցի՞նչ կը ծառայէր այդ երախայից խոստովանութիւնն. — Ցովհաննու մկրտութիւնն քրիստոնէականին նախաշաւիղն էր եւ պատրաստութիւն. առ այն մկրտեցօղքն՝ կը խոստովանէին ըզմեղս իւրեանց. տես Մատթ. Գ. 6. համեմատէ Մարկ. Ա. 5։ Այսպէս քրիստոսեան Մկրտութեան եկօղք՝ խոստովանութեամբ անձանց խնդութիւնն կը դաւանէին, խոստանալով զկնի ընդունելութեան ճշմարտութեան դիտութեանն՝ չդառնալ յառաջին կրօնս տգիտութեան։

Տերտուղիանու վերոյիշեալ խօսքն եթէ Վարդապետարանիս է. 5, 6 խօսքին հետ համեմատեմք՝ կը տեսնեմք որ սա միայն կենաց եւ մահու ճանապարհն Երախայից կը ծանուցանէ. որ՝ ով Տերտուղիանու խօսք՝ եկեղեցւոյ կարգաց քիչ մ'աւելի խստացած լինելն կը յայտնեն։ Այս մտաց հետ առնչութիւն ունի եւ Առաքելոյն զմարդարէութիւնն քան զլեզուս կարեւոր դատած հատուածն. զի ի ժողովս մանուղներու սիրան եւ գաղտնիք կը յայտնին. այսպէս Ա. Կորընթ. ԺԴ. 24. Իսկ եթէ ամենեքին մարգարեանայցեն՝ եւ մտանիցէ ոք անդր անհաւատ կամ տգետ, յանդիմանի յամենեցունց, եւ գաղտնիք սրտի նորա յայտնի լինին. եւ ապա անկեալ ի վերայ երեսաց՝ երկիր պագանիցէ Աստուծոյ, եւ խոստովան լինիցի՝ թէ արդարեւ Աստուած է ի ձեզ։ Մարգարէական չնորհք նորածին եկեղեցւոյն մէջ անպակաս էին եւ մինչեւ զսիրաս քննելոյ. Գործք. ե, 3. Ը, 23։ Այսպէս ըսելով կրկնեմք՝ թէ ի սկզբան անդ Խոստովանութիւնն յԱտենի Ուխտի եկեղեցւոյն կը կատարուէր եւ ոչ ի ծածուկ։

(Շարայարելի) Ս. Վ. Ն.

Կենսագրական

ԳԵՐՄԱՆԱՑԻ ՀԷԼՄՀՈԼՑ ԳԻՏՆԱԿԱՆԸ

(Շարունակութիւն եւ վերջ անցեալ թուէն)

Թէեւ արուեստիւ բժիշկ, բայց եւ այնպէս Հէլմհոլց քնաւ երբէք անտես չըրաւ թուաբանական խնդիրները. պարապոյ ժամերուն անյագաբար կ'ուսումնասիրէր մինչեւ դարու անուանի թուաբաններուն գրածները. Դանիէլ Պէռնուիլի եւ Տ'Ալամպէր իրեն սիրական հեղինակներն էին։ Այսպիսի գրութիւններ ընթեռնլով էր որ օր մըն ալ ինքնիրեն այսպիսի հարցում մ'ըրաւ. «բնութեան զանազան գօրութիւնները մեզ ինչպիսի՛ համեմատութիւններ կրնան ըլլալ, եթէ որ ընդունելու ըլլանք թէ մշտնջենաւոր շարժումն անկարելի է։» Տարիներ ու ամիսներ աշխատեցաւ որ կարենայ այս առեղծուածը լուծել. վերջապէս իւր խորհրդածութիւններուն արդիւնքն եղաւ սքանչելի մատենիկ մ'որուն վերնագիրն է «Ueber die Erhaltung der Kraft», 1847 տարեթիւին հրատարակուած է։ Դասական գրոց կարգն անցած է մատեանդ, որ Ժուլի, Մայերի եւ այլոց գրութիւններուն հետ ժամանակակից բնախօսութեան առջեւ ընդարձակ եւ նորանոր դիւտերու հորիզոններ պարզեց եւ մեքենական ջերմութեան վարդապետութիւնը առեղծեց։

Այս ժամանակներս էր որ Հէլմհոլց Պրիւքքէ բռօֆէսէօռին յաջորդեց եւ Կէօնիկսպէրկի համալսարանի մէջ սկսաւ դասախօսել Ախտաբանութիւն (pathologie) *եւ Բնախօսութիւն* (physiologie)։

Իւր դասախօսութիւններուն հետեւութիւնը կամ վերջնական արդիւնքն եղաւ նոր գիւտ մ'որ ակնաբուժութեան մէջ ճչմարիտ յեղաշրջութիւն մը յարոյց։ Այս գիւտին չնորհիւ կարելի եղաւ աչաց խորը լուսաւորել եւ քննել։ Նոր գտնուած գործիքն Աչադիտ (ophtalmoscope) *ըսուածն է։ Երբ աչաց առջեւ բերուի այս գործիքով քննուած անթիւ ու անհամար աչքերն եւ ակնաբուժութեան այս գործիքին չնորհիւ ըրած յառաջդիմութիւնները, այն ատեն դիւրաւ ի միտ կրնանք*

առնուլ Հելմհոլց գտած ու վայելած ժողովրդականութիւնը։ Այսպիսի գործիք մը գանալուն համար Հելմհոլց մարդկութեան բարերարաց դասակարգն անցնելու արժանի է։ Իսկ Հելմհոլց պարզամտութեամբ թէեւ իւր ըրած գիւտը կը վերագրէ «արտակարգ բարեչաջող դէպքի մը», բայց միւս կողմանէ կը խոստովանի ալ թէ նախնական փորձերը կրնային վնասեցնել եթէ որ տեսական վարդապետութիւնը հասկըցուցած չ'ըլլար իրեն թէ այս գիւտին լուծումն կարելի եւ հնարաւոր իսկ է։ Միայն ութ օր՝ եւ այն գիշեր ու ցորեկ՝ աշխատեցաւ այս գիւտն ընելու համար. լիներորդ օրն անձամբ եւ առաջին անգամ լինքն քննեց ու կենդանի աչքի մը մէջ լուսաւոր եղանակաւ տեսաւ աչաց ցանցակերպ պարուրակը (rétine)։

Այս համառօտ տողերուս մէջ անկարելի է լինձի պատկառելի գիտնականիս մէն մի գիւտերը թուել. միայն սակայն կրնամ ըսել թէ Հելմհոլց իւր բովանդակ կեանքն նուիրած էր՝ սուր բանականութիւն, հաստատուն եւ զօրեղ միտք ու երկաթեայ կամք պահանջող ուսումնասիրութեանց ու գիւտերու։ Արդէն լինքն անգամ բնաւ չէր ուզեր հարեւանցի եղանակաւ կամ ափսփոյ եղած գիւտերու մեծ հաւատք կամ վստահութիւն ընծայել։ Այդպիսի տեսութիւնները չէին ալ կրնար անոր նման պինդ հանճար մը տրտզուրկ եւ զրադեցուներ։ Իւր նախընտրած նիւթերն արդարեւ միշտ կնճռոտ էին եւ մութ, զորոնք լուծելու համար ժամանակի եւ համբերատար խուզարկութիւններու կը դիմէր։ Հելմհոլց գիտնականաց համար միայն խորհող, զրող եւ վարդապետող հանճար մըն է։ Իւր գրական արտադրութիւնները, որոնք անչուշտ օր մը հաւաքուելով ստուար մեծագին հատորներ պիտի կազմեն, մասնագէտներուն համար միայն դիւրամատչելի են։

Հելմհոլց գանազան յիշատակարաններ հրատարակած է Annalen der Physik und Chimie Գերմանիոյ թերթին մէջ, եւ բազմաթիւ գիտական գրքեր եւս աշխատասիրած։ 1856ին ի Հայտելպերգ հրատարակած Optique physiologique անուն երկասիրութիւնն ամեն ազգի բնախօս ուսումնականներու համար դասական հեղինակութիւն մըն է։ Դարձեալ նուազ չահեկան եւ հմտալից չէ իւր Théorie physiologique de la musique fondée sur l'étude des sensations auditives անուն գիրքը, որովհետեւ ամենակատարեալ եղանակաւ եւ հմտութեամբ ի քննին առած է այս գրքին մէջ ձայներու եւ հնչմունքներու

տեսական վարդապետութիւնը։ Երաժիշտներուն ու քնախօսներուն համար այս հատորիկս հարկ անհրաժեշտ է։

Այս հատորներս, որոնք մեկէ աւելի դիւրըմբռնելի էջեր կը բովանդակեն գիտնականաց համար, ժողովրդական երկեր չեն կրնար համարուիլ. արդէն Հէլմհոլցի ոճն ու ծանօթութիւններն խրթին ու մութ ըլլալուն չատերը կրնան չ'օգտուիլ իւր գրածներէն։ Այս նկատումս սակայն չի նշանակեր թէ Հէլմհոլց բոլորովին բարձի թողի ըրած է ո'չ ուսումնականները։ Պրիւքէ բռօֆէսէօրին հետ հիմնած է «ժողովրդական մատենադարան»ը, յորում պարզ եղանակաւ ջանացած է միշտ ժողովրդեան սիրելի եւ հասկնալի ընծայել գիտութիւնը։ Ժողովրդական մատենադարանին հատորիկները (1) ներկայապէս խիստ տարածուած են Գերմանիա. իւրաքանչիւր քիչ չատ ուսում առած Գերմանացին իւր գրադարանին մէջ ունի հաւաքածոյ մը ժողովրդական գիրքերու, զորոնք անյագաբար ընթեռնլով իւր մտաւորական պաշարը միշտ թարմ կը պահէ։

Հէլմհոլցի բազմաթիւ համալսարանական քնախօսութիւններն հրատարակուեցան։ Այս ժողովրդական ճառախօսութիւններուն չնորհիւ, — որոնց Գերմանացիք Populare vortrage անունը տուած են — հասարակ ռամիկն ծանօթացաւ բարոյագիտութեան ու քնախօսութեան սկզբունքներուն։ Այս երկու գիտութիւններուն ալ դասական հեղինակ կը համարուի Հէլմհոլց։

Մեծանուն գիտնականիս համբաւը միայն իւր գիւտերուն ու գրութիւններուն վրայ չի կայանար։ Նաեւ իրեն գիւտերուն չնորհիւ այս երկու գիտութիւններս նոր գարկ մը ստացան, եւ երկրորդ՝ իբրեւ քաննիչ ամէնայն ուսուցիչ Պերլինի Համալսարանին՝ բազմաթիւ աշակերտներ ունեցաւ եւ հասոյց, որոնցմէ չատերը կատարեալ գիտնականներ են այսօր եւ որոնցմով կը հպարտանայ Գերմանիան։

Իննեւտասաներորդ դարուն գիտնական տասնեակ հանճարներուն մէջ ամենէն պատուաւոր տեղն գրաւած է Հէլմհոլց. հետեւաբար զարմանալի չէ երբ գիտնականիս ծօթանասնամեայ Ծորելեանին Եւրոպիոյ զանազան կողմերէն բազմաթիւ գրագէտներ եկան եւ համախմբուեցան Նորա չուրջ։ 1891 տարւոյն

---

(1) Les principes scientifiques des beaux-arts.— L'Optique et la Peinture. — Le son et la musique.

Նոյեմբերի 2ը միչտ պատուով պիտի յիչուի Գերմանիոյ ուսումնականաց կենսագրութեան մէջ։ Այս առթիւ զանազան ուղերձներ ուղղուեցան Հէլմհոլցին, որուն չի պակսեցան նաեւ ազգի պատուական ախտաղոներ ու նշաններ։ Թէեւ ներկայ Յալէս Գերմանական դիտողիւնը կորսնցուցած է զՀէլմհոլց, որուն յօրելեան տօնը մեծահանդէս ցոյցերով կը տօնէր հազիւ երեք տարի յառաջ, բայց եւ այնպէս անշուշտ կը մխիթարուի, որովհետեւ գիտէ եւ համոզուած իսկ է թէ մոռացութեան չի կրնար դատապարտուիլ Հանճար մը։

Ց. Աբէն Ց. Ալէն

Աստղաբաշխական

Լուսնթագի արբանեակներուն կազմութիւնն ու շրջանն.

Ամերիկայէն նոր լուր մը հասաւ. — Լուսնթագի արբանեակներն հաստատուն մարմիններ չեն, այլ լուսերեւոյթի բոլեր, մանր մարմնոց կոյտեր, անխիտ վիճակի մէջ. վասն զի լուսնթագն մեծ ձգողութեամբ կ'ազդէ այդ մարմնոց վրայ։

Ցայտնի է որ նոր զբաղում մը պիտի ըլլայ այս աստղաբաչխից՝ սակայն վճիռն չտրուած պարզենք մենք խնդիրն Պ. L. Niesten ի բերնով։ Անցեալ Հոկտեմբեր 6ին Պ. Pickering եւ Պ. Douglas Բերուի մէջ սկսան նորանոր փորձեր կատարել լուսնթագի արբանեակներուն վրայ. հետեւեալ գիչերն առաջին արբանեակն չրջանաձեւ չէր՝ այլ հաւկթաձեւ. չայլամի հաւկթին ձեւին նման. 900է մինչեւ 1000 տրամագծի մեծութեամբ հետադիտակք կրնան որոչել զայդ։ Զանազան փորձերով չանացին ստուգել եղելութիւնն, ինքնագրելով թէ առաջին արբանեակին ձեւն տափարակ գնդակերպ ըլլայ՝ 40 վայրկեանէ կ'ըլլայ իր թաւալումն։ Հետեւեալ գիչերն կրցին ստուգել հետեւութիւնն եւ միւս արբանեակներն չափեցին։ Քննութիւնն առա-

ջին արբանեակին վրայ դառնալով՝ զարմացան՝ երբ տեսան որ դարձեալ բոլորակակերպ ձեւն առած էր. քանի մ՚օր յետոյ դարձեալ առաջին ձեւովը տեսան, եւ վկայներով հաստատեցին. ուստի երկայնաձիգ գնդակերպ ձեւն ունի, ըսել է, որ կրկին ծայրերուն վրայ կը դառնայ 13 ժամ եւ 3 վայրկենի մէջ։ Ամերիկեան աստղաբաշխութիւնն մնացեալ արբանեակներն ալ առաջնոյն նման կը դանէ եւ բնագիտական անկարելութեամբ կ՚առաջարկէ՝ որ մեծագոյն առանցքին վրայ դառնալն ընդունինք։ Պոնուիթիւնք մինչեւ անցեալ Յունուար տեւեցին եւ Պ. Pickering սկսաւ արբանեակներու ընթացքն դիտել, չանալով անոնց ուղղութիւնն որոշել. ուղի՛ղ էր թէ յետադարձ՝ ՚ի սկզբան անհնարին եղաւ, վասնզի տրամագիծն կ՚երկարի։ Տանուելոց քննութիւն կատարեց փոքրիկ խոտորումի մը դանելու համար. տարբերութիւնները առաւ եւ միջինին հետ համեմատելով արեգական չորքն ըրած չարժման հետ փոխանակեց եւ փոքրիկ կորութիւն մը նչմարեց ուղիղ թաւալման մէջ, այնպէս դի եթէ յետադարձ չարժմունք ունենար՝ ուղիղ պիտի համարուէր գրեթէ։ Այս կրկին ննթադրական թաւալմանց ժամանակն 10 երկվայրկեան էր. ուստի անցեալ գարնան աւելի դիւրաւ պիտի որոչուէր այդ, վասնզի երկարին պիտի այդ վայրկեաններն։ Մնացեալ արբանեակներու չրջանն աւելի խրթին է։

Արբանեակներու տեսակարար ծանրութիւնն չատ անյստակ է, առաջին մոլորակինն չրոյ մէկուկէսն ըլլալովը. ուստի իր կազմութեան նիւթին չատ չափաւոր է։ Եթէ հաստատուն մարմիններ են՝ կալաքար (alcali) պէտք է ըլլան։ Սակայն հաւանական կ՚երեւի՝ թէ երեւակի մանեակին նման լուսերեւոյթ ըլլան։ Լաբլասի պրոթեանն հետեւելով՝ այս պարագային մէջ լուսնթագի մանեակն չէ կրցեր դետ խտանալ։ Լուսնթագի մօտ այնչափ զօրաւոր են ծավալին յորդութիւնքն, եւ այնչափ ազդեցիկ են արբանեակներու վրայ, որ խտանալու չեն թողուր։ Բիւրաւոր լիար զօրութիւն կ՚ազդէ իւրաքանչիւր բթաչափի վրայ աման 6½ ժամն անգամ մը, այս է անխտացման պատճառն. եթէ մեր երկրագունդին վրայ ազդէր այդ ոյժն՝ կոր կոր կ՚ընէր երկրիս թանձրացեալ խաւն։ Եթէ արտաքին արբանեակներն՝ Յրդն օրինակի համար՝ լուսերեւութի գնտակերպներ ըլլային եւ զանգուածներուն ծանրութեան կեդրոնին վրայ դառնային, որ եւ է հակառակ ոյժ մը զանոնք իրենց ուղղութենէն պիտի փոխէր. այս անհարթութիւնն ուղղելու համար հարաւային կի-

սպասնային վրայ արբանեակներու առանցքին ուղղութիւնն հակադիր պէտք էր ըլլալ հիւսիսայնոյն. եւ այսպէս փոխանակ բոլորաձեւի՝ երկայն պէտք էին ըլլալ արբանեակներն, եւ լուսնթագի միւս կողմիններն հակառակ ուղղութեամբ երկայնած. փորձն հաստատած է այս տեսութիւնն։

Այս է Պ. Pickering *ի վերջին յունիս 28 ի* British astronomical association*ի նաեին ներկայացուցած նոր հետազօտութիւնքն լուսնթագի արբանեակներու կազմութեան եւ շարժմանց մասին։ Ցայտնի է որ մեծ հակառակութեանց եւ քննադատութեանց պիտի ենթի այս, ինչպէս արդէն իսկ Պ.* Holmes *սկսած է առարկել.*

1. Եթէ Արբանեակներն մանր եւ անջատ մարմնոց կոյտք են՝ Պ. Dawes *ի Պ.* Lassell *ի եւ Հ.* Secchi *ի հետազօտութեանց ի՛նչ ըսենք, որոնք մի քանի արբանեակներու վրայ բծեր նչմարեցին։*

2. Եթէ մեծագոյն առանցքայ վրայ կը թաւալին՝անջատ մարմնիներն՝ զանգուածին կեդրոնին հետ յարաբերութիւններն պիտի չկարենան ճշդել, այնչափ ջօրաւոր շարժման պատճառաւ։

3. Եթէ Արբանեակներն միշտ մէկ երեսով տեսնեն լուսնթագն՝ որ եւ է ծովային յորդութիւն հնարաւոր չէ, եւ յայնժամ կրնային խառնակ։

4. Առաջին արբանեակին արամագծին մեծութիւնն 2500 *մղոն կը համրեն, եթէ լուսերեւութի բոյլ մ'ըլլար այս մեծութեամբ՝ կեդրոնն աւելի լուսաւոր պէտք էր երեւիլ եւ երթալ լոյ եղերքն աղօտ։*

Holmes*ի այս առարկութեանց վրայ կրնայ աւելցուիլ նաեւ՝ արդեօք Պ.* Pickering *ընաւ դիտած չէ՞ արբանեակներու ձգած հովանոցն ձեւն մոլորակին վրայ՝ որ ցայսօր դնդակերպ բոլորաձեւ եղած է։*

Ciel et Terre

ՀՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՊԱՐԵԼՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Growe *անգղիացի տիկինը մօտերս հրատարակեց կարեւոր ուսումնասիրութիւն մը*(1)*, յորում կը ջանայ պարելու սովորութեան նախնական թուականը դնել։*

British association for the advancement of science *դիտական կաճառին Անգլիոյ է հետեւեալս, որ երկար տարիներ Ամերիկա քնակած ըլլալով մօտէն տեսած եւ քննած է վայրենի ցեղերու աւանդն սովորութիւններն ու պարերը. Թէ որ թուականէն եւ ուսկից սկսած է պարերու զանազան տեսակները, չենք գիտեր. գժբաղդաբար հնախօսներն անգամ ցարդ չի կըրցան գոհացուցիչ լուծում մը տալ այս հարցին. հետեւաբար ունեցած ծանօթութիւններնիս չատ անկատար ըլլալուն ներկայ յօդուածովս խնդիրը պարզելու յաւակնութիւնը չ'ունինք։*

— Պարը մարդուն քնական եւ անքննելի մէկ զգածումէն յառաջ եկած քմածին խաղ մըն է, որուն մէջ քանաւոր կապ ոչ կայ եւ ո՛չ ալ կրնայ ըլլալ։ Երկու հզանակաւ զուգէ պարելու սովորութեան փիլիսոփայական կողմը կրնանք հետազօտել, բայց նախ երկք զատ զատ գաղափարքի բաժնենք կարծեր։

Ա. Մտացածին պարեր, *որոնք մասամբ իւիք ազատ չարժմանց բովանդակ բանաստեղծական գերը կը կացուցանեն.* Բ. Մոխիսական *կամ աւելի ճիշդ՝* նկարագրական *ու զգայական պարեր.* Գ. Կրօնական *ու ծիսական պարեր։*

Կրօնքի հետ սկսած է պարելու սովորութիւնը. երբ մարդիկ՝ երկնից ներքին համազումներուն անձնատուր՝ կռահեցին գերագոյն էակի մը գոյութիւնը, բնական է որ զԱյն պաչտել ալ ուզէին. պաչտօն մատուցանելը սակայն յարդական արտայքին ցոյցերուն վրայ հիմնեալ է. սիրոյ, ուրախութեան, ազաչանքի արտայայտութիւնը պարով ըսել է։ Կրօնք ըսուածն պարզապէս զմեզ գերագոյն էակին հետ կապող գիծն ու զօդն է. արդ կրօնից գերագոյն եսը հպատակութենէ եւ խոնարհու-

(1) La danse chez tous les peuples, par Mme Growe.

թենէ կախեալ է. ուրիմն պարելով հպատակութիւն, խոնարհութեան հաւատացիք կուտանք։

Պարին ծնունդը դիտնալէն վերջ կը մնայ տեսնել իւր հոգեկան կամ փիլիսոփայական կողմը։ — Նախ եւ յառաջ որեւէ խաղ կամ կաքաւ միշտ իւր ժամանակին ու զարուն իտէալական ձգտումներուն կը համապատասխանէ, որովհետեւ մարդս պարի մէջ իւր ամենէն ծածուկ եղը մատնանիշ կ'ընէ, քանի որ պարին կրօնական հանգամանացը քով կայ՝ թէեւ աննշմարելի՝ հաճոյական երեւոյթը։ Այսպէս մը չըզլի, ելեկտրականութեան դարը սէն պար մը հնարած է, իրեն պէս աստանդական, թռռուկիկ վալս իրեն գոյութիւն տուող սկզբունքներուն ու ոգիին հետ սերտ առնչութիւն ունի։

— Ամէն ցեղ իրեն յատուկ պար մ'ունի, ըսած իւր նկարագրին ու կրթութեան։ — Անգլո—Սաքսոնացին պարած ժամանակ Եկեղեցական Սփինքսին նման միայն ոտքերը կը չարժէ. home-pate Անգղիացին մը սիրահար կաքաւն է. բուժողական մարմնամարզ մը նկատուելուն, պարզապէս ոտքեր տաքցնելու համար հնարուած չէ։

Արեւելք պարին նուաստացուցիչ է. արեւելցի ազնուականը խիստ քիչ անգամ կը պարէ. հարստութեան, ազնուականութեան եւ ընակիր կրթութեան էական պայմանն ամէն տեսակ պարէ զզուշանալն է։

Ի ձգան պարողները կը զգուշանան չափազանց չարժուելէ. զիմացծերու հանգարտիկ եւ նշանական արտայայտութիւնը գլխաւոր դերակատարն է։

Վայրենին վտանգ պարելու եւ երգելու կը ցատքէ եւ կ'ոռնայ։

Հին ժամանակ թէ կը պարէին եւ թէ միանգամայն կ'երգէին։ Երգելով պարին աղաս չնչառութիւնը կ'արգիլէ, ուսոի եւ կամայ կամայ երգիչներն ու պարողները անջատ եւ իրարմէ անջատ մարմիններ եղան։ Պարելու ուղղութեան պատմութիւնն անձուկ եղանակաւ երաժշտութեան եւ երգեցողութեան հետ կապուած է։ Միջին դարու մէջ ձայնական երգեցողութեան հետ պարելու ուղղութիւնն ալ ընդհանրանալով չուտով ծայրայեղ չափազանցութեան տարուեցաւ։

Ձգուռն ալ պարելու համար բուսական նշանակալից է։ Հիներու սեւ աստղով ծածկուելու գրութիւնը առնց մտքին վիճակը եւ նկարագիրը կը յայտնէ, Հռոմէական մնկնոցը (toge)

յանկարծակի չարժումներու յարմար չ՚ըլլալուն, այն ժամանակի պարեզն զանգաղ ու ծանր էին. Հենրիկոս Դ.ին թագաւորութեան օրով բարձր օձիք զգեստներէն յառաջ եկաւ սիրամարգեան պարը (pavannes), որովհետեւ չինծու մազեր կրող եւ ուռուցիկ հանդերձներ հագնող կանայք փոքր եւ թռչտուն քայլեր միայն կրնային առնուլ։

Քալաքակիրթ ազգայ պէս վայրենիք եւս պարելու համար յարգէ կանայի վաւաշներ կը զգենուն եւ արմաւենիի տերեւներով կը զարդարուին։

(Շարայարելի) *Ց. Ալշ*

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱԲԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն. Տես բիւ. 14)

ԳԼՈՒԽ Է.

Սուրբ Հրոյն հետքը։ — Փաւստոսի հասնիլը։ — Մօր մը արտասուաց արդիւնքը կը սկսի երեւիլ — Մանիքեցւոց աղանդոյն յետին աղէտքը։
377—388

Ծերունի եպիսկոպոսին խօսքին ճշմարտութիւնը հաստատելու համար կը բաւէ որ աչքէ անցնենք Օգոստինոսին երիտասարդութեան վտանգները եւ ուժգին կրիցը հանգամանքները։ Մաքով եւ սրտով Աստուծմէ հեռու է. բայց տակաւին բոլորովին թշնամի չէ Աստուծոյ։ Աստուածային հրոյն հետքը իր խղճին ամենածածուկ խորշերուն մէջ մնացած է։ Հաւատքն ալ

կը կորնցունէ. բայց իր հոգւոյն համեստութիւնը, պատիւը, զգայմանց վսեմութիւնը եւ փափկութիւնը, ճշմարտութեան սէրը բոլորովին կորնցուցած չէ, եւ նոյն իսկ կրկնը մէջ չենք պիտեր ինչ ամօթխածութիւն մ'ունի՝ որ բալասանի մը պէս, չի թողուր որ ապականութիւնը անգարմանելի ըլլայ. Իր անպին ձիրքերն այն ճանկերն էին՝ որոնցմով՝ ինչպէս կ'ըսէ Սալէզեան սուրբ Փրանկիսկոսը, օր մը Աստուած պիտի որսար զանիկայ։

Սուրբ Օգոստինոսին անկարգութեանցը վրայ չատ կը խօսուի, բայց պէտք է ազէկ հասկընալ զանոնք, եւ չարաչար չգործածել այն խօսքերը որ իր խոնարհութիւնը ըսել կուտայ։ Տարակոյս չկայ որ իր սիրտը չատ ապրուած է, իր կամեցողութիւնը ծանր հիւանդ է, բայց այսու հանդերձ Օգոստինոս ինկած չէ, եւ ոչ երբէք ինկաւ այն չափազանց մոլութեանց մէջ ուսկից ելլելը չատ դժուարին է, եւ որոնց մէջ՝ խղճիս հանդերձ, ամէն պատիւ, հաւատարմութիւն եւ վհատութիւն միանգամայն կը կորսուին։ Աստուածատուին մօրը հետ հաւատարմութեամբ կապուած է, եւ ինքզինքը կը նուիրէ այն արդուն համար, զորն որ իր խոստովանութեանց գրքին մէջ գառն արտասուօք կ'ողբայ. եւ իր տանուհւոյն տարեկան հատակին մէջ ատացած ըլլալով զանիկայ, թէպէտ ուզելու ըլլար, կրնար ուրանալ զայն նոյն տանուհւան անթիւ երիտասարդաց օրինակին հետեւելով, բայց ինքն ընդհակառակն իր անձը թէ մէկին եւ թէ մէկալին համար զոհ կ'ընէ, երկուքն ալ կը մնուցանէ, եւ այս բանս գլուխ հանելու համար այնպիսի ապախտաւոր աշխատութեանց կ'ենթարկէ ինքզինքը որ իր ապագան կը վհատէ, եւ հանճարը կը յոգնեցընէ. կը պահէ իր հոգւոյն արժանաւորութիւնը իր անկարգութեանցը մէջ, կ'ըսէ իրաւամբ Պ. Վիլմէն, եւ որոնց համար ինքզինքը խստիւ կը մեղադրէ։

Օգոստինոսին մեծաւոր կարողութիւնն ալ սրտին պէս հիւանդ է, բայց անկից աւելի ապականուած չէ։ Այն թիւր վարդապետութիւնը որուն մէջ ինկած է, եւ չորս դին տարածելու կը ջանայ, մանաւանդ աղգականաց եւ բարեկամացը մէջ, ոչ թէ իրօք սուտ ինկնէ ախորժելուն համար ընդդրկած եւ քարոզած է, այլ ճշմարտութիւնը անոր մէջ գտնելու յուսով։ «Ո՛վ ճըշմարտութիւն, ճշմարտութի՛ւն. ո՜հ որքան ուժգնութեամբ եւ ի խորոց հոգւոյս կը հառաչէի քու ետեւէդ այն ատեն, երբ մարդիկ ականջէս վար քու անունդ կը հնչեցընէին, եւ թէ այն

անունը անոնց չրթանցը վրայ եւ պրուածոյը մէջ սոսկ թափուր ձայն մ'էր. անօթի ծարաւ՝ ճաշակել կ'ուզէի գրկեզ, բայց միանակ գիտի՝ լուսափայլ անուրջներ կը մատուցանէին ինծի, այլ ես գրկեզ միայն կը վինտռէի, ոմ ճշմարտութիւն. հոգիս գիտմէ զուրկ մնալով՝ կը պապակէր» եւ քիչ մը ետքը կ'աղերսէր. «Կը խոստովանիմ հիմա քու առջեդ, ով Աստուած իմ, այն իմ մեղսութիւնս, որովհետեւ ես չխոստովանած զայն՝ դուն գիտցիր իմ վրաս, չնչասպառ կը վինտռէի գրկեզ ճշմարտութեան անունով, բայց ես քու լուսոյդ առատնորդուած չըլլալուս համար ինծմէ զատ, եւ չատ հեռուները կը վինտռէի գրկեզ, մինչեւ իմ մէջս կը լնակէիր, եւ հոգւոյս ամէն կարողութիւններն էն աւելի դուն կը սիրէիր ինծի» Աստուած իւր սրատեսութեամբը Օդոսթինոսին խղճին գաղտնի խորչերուն մէջ այս ամէն բաներս կը տեսնար. խրատըներէ մեղսութեան մէջ կը թափառի, բայց ըստ ինքեան ճշմարտութիւնը սոսկ կը սիրէ եւ կը վինտռէ։

Այս նաեւ ատոր է որ Օդոսթինոս անապարձ եւ ամբարտաւան հոգի մը կը կրէ. կը զգայ եւ կը տեսնայ իւր վրայ արձիւի թեւերն եւ անոր աչքերը. կ'ուզէ բարձր գագաթները թռչիլ, լուսափայլ եւ փառաւոր երեւիլ կը բաղձայ. փառք եւ պատիւ կ'երազէ, եւ մինչեւ թատրոններու վրայ ծափահարութիւններու եռեւէն կը վազէ, պերճաբանական եւ բանաստեղծական լեզուամարտութեանց կրկէսին մէջ նաեւ յաղթական պսակներով պսակուիլ կը բաղձայ. բայց այսու ամենայնիւ իւր անապարձ նպատակին հասնելու համար չուզէր անպատուել ոչ իւր գրիչը, ոչ իւր խիղճը եւ ոչ իւր կեանքը։ «Կը յիշեմ, կ'ըսէ, որ օր մը ես ալ կ'ուզէի երեւիլ թատրոնի վրայ հրապարակական համբաւաբանութեան մը համար, ուր իրաքանչիւր ոք իւր չարաղրած բանաստեղծական հատուածներէն մին պիտի կարդար, կախարդ մը կուգայ եւ կը հարցընէ թէ ինչ վարձ կրնամ խոստանալ իրեն թէ որ յաղթութիւնը իմ կողմս ձգելու ըլլայ. բայց ես՝ ի պատուաբանութեամբ եւ սոսկալով վհատեցի զանիկայ։» Այսու հանդերձ յաղթութիւնը կը վաստակի, եւ Վինդիչիանոս Անթիպատոսին ձեռքէն բազմութեան առջեւ յաղթական պսակը կ'ընդունի, հաւանականապար չուրջ 378ին։

(Շարայարելի)

ԱՐՏՕՆԱՏԻՐ
ՅՈՎՍԷՓ ՇԷՀՐԼԷԱՆ

ԱՌ ՁԵՌՆ

ԲԱՌԱԳԻՐՔ

ԼԱՏԻՆԵՐԷՆ—ՀԱՅԵՐԷՆ

Ի ՊԷՏՍ ԴՊՐՈՑԱՑ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱՑ
Տ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՈՒՍՈՒՑԻՉ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ՅՈՒՐԲԱՆՉԱՆ ԴՊՐՈՑԻ
ԵՒ Ի ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԿՂԵՐԱՆՈՑԻ

Ի ՀՌՈՎՄ

Ի ԲԱԶՄԱԼԵԶՈՒԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ
Ս. ԺՈՂՈՎՈՑ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՀԱՒԱՏՈՑ

1893 — *ՌՃԽԲ*

ՊԱՏԿԵՐ տասն եւ հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պոլսոյ համար . . . . . 40 դահեկան
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
թղթատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Իւրաքանչիւր թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐի խմբագրատունն է ի Բերա, Նեշիլ փողոց Թիւ 1, ուր պէտք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ բերքին վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար։

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÈCHIL N° 1